

A kötetnek igen részletes és informatív mutatórendszere van, mely rendkívül könnyűvé teszi a bibliográfia használatát, megkönnyítve a célzott kereséseket. A szakcsoportok jegyzéke és a tárgymutató a tematikus keresést segíti, a feldolgozott folyóiratok többszempontú mutatója a tájékozódás köteten túli folytatását teszi lehetővé, míg a betűrendes mutató a tételek adataira mutat. Természetesen maga a törzsrész a böngésző keresésre is alkalmas.

Kiknek lehet ajánlani egy ilyen típusú kiadványt? Elsősorban azoknak az intézményeknek (főképp könyvtáraknak), melyek teljeskörűen vagy valamilyen szempont szerint gyűjtik és feldolgozzák a határokon túli hungarikumokat. Rajtuk kívül mindazon más könyvtáraknak, ahol valamilyen szinten tudományos kutatásra van lehetőség. Közművelődési könyvtáraink közül a megyei gyűjtőkörűek állományában, a Magyar Nemzeti Bibliográfia más sorozatai mellett ennek is ott a helye. És tulajdonképpen nem hiányozhat annak a néhány kutatónak, bibliográfusnak az otthoni könyvespolcáról sem, akik hivatásszerűen foglalkoznak a magyar kultúrának ezzel a szeletével.

BUDA ATTILA

**Gondolatok az Officina Hungarica sorozatról és
Fedinec Csilla: Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás
történetéből (1938–1991) című kötetéről**

A külföldi egyetemek és főiskolák hungarológiai oktatást és kutatást végző szervezeti egységei között (magyar lektorátus, magyar tanszék, finnugor tanszék, finnugor intézet, kelet-európai intézet stb.) új megoldásnak számítanak a 80-as években létrejött hungarológiai központok. Ezek egyfelől abban jelentenek újat a hagyományos szervezeti egységekhez képest, hogy tevékenységük az oktatáson túl kutatási, koordinációs, információs és dokumentációs feladatokat is magába foglal, s mint ilyenek, egy-egy ország hungarológiai intézményrendszerének a gerincét képezik. Másfelől visszatértek a graggeri hungarológia-felfogáshoz és tevékenységüket a hagyományos nyelvészet, irodalomtörténeten kívül más fontos hungarológiai diszciplínákra is kiterjesztették (pl. politológia, szociológia, földrajz stb.) Az első hungarológiai központok Bloomingtonban, Groningenben, Hamburgban, Párizsban, Rómában, Újvidéken és Ungváron jöttek létre.

Az új intézménycsoport első találkozóját, amelyen valamennyi központ képviseltette magát, 1990. október 10–12. között tartották Párizsban. A kétnapos tanácskozás záródokumentumában a résztvevők új kiadványsorozat megjelentetését kezdeményezték, *Bibliotheca Hungarica* címmel.

A párizsi találkozót követően, 1990 novemberére elkészült az új kiadványsorozat koncepciója, amely a következő főbb alapelveket tartalmazta:

– a *Bibliotheca Hungarica* című kiadvány olyan nemzetközi terjesztésű hungarológiai sorozat legyen, amely a különböző országokban dolgozó oktatók-kutatók munkáit adja közre idegen nyelven, azzal a céllal, hogy a magyarul nem tudó szakemberek számára is hozzáférhetővé váljanak a hungarológiai kutatások eredményei;

– a sorozatban a szélesen értelmezett hungarológiai tudományterületet reprezentáló, új tudományos eredményeket felmutató vagy szintetizáló jellegű tudományos dolgozatok, disszertációk, értekezések kapjanak helyet;

– a sorozat elsősorban fiatal kutatók számára adjon publikációs lehetőséget;

– a kiadvány egyes kötetei 5–8 íves terjedelemben, évenként lehetőleg több alkalommal jelenjenek meg, és segítsék elő a monografikus jellegű kiadványok hiányának csökkentését;

– a sorozat szerkesztését szerkesztőbizottság végezze, amelyben a hazai és külföldi hungarológiai intézmények nagy tekintélyű képviselői vegyenek részt;

– a közlésre szánt kéziratokra a szerkesztőbizottság tagjai, illetve a hungarológiai oktató és kutatóhelyek tegyenek javaslatot.

A fenti koncepciót a művelődési miniszter szaktanácsadó testületéeként 1988. november 3-án megalakult Hungarológiai Tanács vitatta meg, 1990. december 18-án tartott ülésén. Az összejövetelel olyan neves szakemberek vettek részt, mint például Benkő Loránd és Fábíán Pál nyelvészek, Borvendég Béla építész, Németh Lajos művészettörténész, Juhász Gyula és Pritz Pál történészek stb. Közülük különösen az azóta elhunyt Németh Lajos támogatta melegen a sorozat elindítását.

Az új kiadványsorozat terve 1993-ban valósult meg azzal a változtatással, hogy címe, a könnyebb megkülönböztethetőség kedvéért, *Officina Hungarica* lett, a közlés nyelve leszűkült a főbb világnyelvekre és a megjelenés gyakorisága nem érte el a tervezettet.

Azóta a sorozatnak összesen hét kötete jelent meg: három német nyelven, kettő franciául, kettő angolul és egy magyarul.

A megjelent kéziratok kiválogatását magas szakmai színvonalú *nemzetközi szerkesztőbizottság* végezte, amelynek tagjai jelenleg a következők: Brendel János (Poznańi Egyetem), Holger Fischer (Hamburgi Egyetem), Honti László (Udinei Egyetem), Köpeczi Béla (Hungarológiai Tanács, Budapest), Lars-Gunnar Larson (Uppsalai Egyetem), Oscar Lazar (Lundi Egyetem), Péntek János (Kolozsvári Egyetem), Richard Pražak (Brnoi Egyetem), Jean Perrot (Párizs III. Egyetem), Sárközy Péter (Római Egyetem), Peter Sherwood (Londoni Egyetem), Andrzej Sieroszewski (Varsói Egyetem), és Tarnói László sorozatszerkesztő (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest).

Az eddig megjelent kötetek, amelyeket kiadóként a Nemzetközi Hungarológiai Központ jegyez, cím szerint a következők:

Juliane Brandt: Historische Möglichkeiten individueller Entwicklung in ungarischen Romanen der sechziger Jahre, Budapest, NHK, 1993.

Irène Rübberdt: Einheit im Widerstreit. Zur ungarischen Lyrik der Moderne und Avantgarde, NHK, Budapest, 1993.

Szuzsanna Bjørn Andersen: The Voice from Outside. A Study in the Reception of Georg Brandes in Hungary, Budapest, NHK, 1994.

Deák Anikó: Les indefinis en hongrois: Inventaire et fonctionnement, Budapest, NHK, 1994.

Marc Martin: Villon, ce hongrois ou l'édification du culte de Francois Villon en Hongrie, Budapest, NHK, 1995.

Richard Aczel: National character and European identity in Hungarian literature 1772–1848, Budapest, NHK, 1996.

Anne-Elisabeth Otto: Die Komposita der ungarischen Verwandtschafts-terminologie, Budapest, NHK, 1998.

Fedinec Csilla: Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991). Budapest, NHK, 1999.

A felsorolt, dániai, franciaországi, németországi és ukrainai hungarológiai műhelyekben létrejött, illetve egyéni kutatások során keletkezett nyelv- és irodalomtudományi, művelődéstörténeti munkák a szakmai kapcsolatok keretében sok pozitív visszajelzést, dicsérő értékelést kaptak, Magyarországon mégis teljesen visszhang nélkül maradtak. Nem került sor a megjelent kötetek sajtóbemutatójára, nem írtak róluk recenziókat, nem ismertették őket a szakmai folyóiratokban, sőt a figyelemfelhívásnak még az a legegyszerűbb módja is elmaradt, hogy a megjelenő új kötetekben fellelhető legyen a sorozat korábbi darabjainak felsorolása. Egy olyan időszakban, amikor nagy erőfeszítéseket teszünk a külföldi hunga-

rológiai oktatást és kutatást segítő hazai intézményrendszer megalapozása érdekében (beleértve ebbe a publikációs fórumokat is), s a sajtóból egyre több információ jut el hozzánk az Országimázs Központ megszervezésével kapcsolatos kormányzati törekvésekről, talán még mindig nem volna késő a sorozat eddig megjelent hét kötetének bemutatását és értékelését elvégezni vagy a hazai folyóiratok valamelyikében, vagy a közeljövőben sorra kerülő hungarológiai konferenciák nyújtotta keretek között.

A fenti felsorolásból látható, hogy *az utoljára megjelent kötet*, Fedinec Csilla munkája, nyelvi szempontból és ennek jelzéseként külső megjelenés szempontjából is eltér a sorozat előző darabjaitól. Eddig ez az egyetlen magyar nyelvű kötet, amelyet a szerkesztők a korábbi sötétkék színtől különböző fehér borítóval is jelezni kívántak. Az új kötet arra a koncepció-változásra utal, amely a szerkesztésben és kiadásban bekövetkezett, s amelynek az a lényege, hogy a sorozatban külföldön született magyar nyelvű monográfiák is helyet kaphatnak. Sőt ezek között előnyt élveznek a magyar kisebbség körében létrejött dolgozatok, amellyel a Nemzetközi Hungarológiai Központ szeretné elősegíteni a határon túli hungarológiai műhelyek szaktudományos eredményeinek bemutatását.

Külön öröm, hogy az első határon túlról közzétett kandidátusi értekezés Kárpátaljáról származik, hiszen az ismert okok miatt ez a magyarlakta terület volt a legjobban és a legtartósabban elzárva az anyaországtól, s e régió társadalmi, politikai, kulturális viszonyait ismeri legkevésbé a hazai és nemzetközi közvélemény.

Már 1989-ben, az Ungvári Hungarológiai Központ jelentős magyar anyagi támogatással történt létrehozása idején is az vezérelt bennünket, hogy elősegítsük a kárpátaljai régió történetének, néprajzának, művelődéstörténetének stb. feldolgozását és megismertetését határon innen és határon túl. Sajnos reményeink, itt most nem részletezhető okok miatt, nem teljesültek. Az oly nagyon várt hungarológiai kutatások elmaradásáért csak a mostanihoz hasonló tiszteletre méltó egyéni kezdeményezések jelentenek kárpótlást.

Fedinec Csilla a kárpátaljai értelmiségnek ahhoz a harmincas éveiben járó korosztályához tartozik, amely a 90-es években hívta fel magára a figyelmet politikai, tudományos, kulturális szerepvállalásával. A beregszászi járáshoz tartozó, háromezer lakosú, 80%-ban magyar nemzetiségű Bátyuban született. Általános és középiskoláit szülőfaluja magyar tan nyelvű iskolájában végezte. Érettségi után újságíróként dolgozott, majd felvételt nyert az Ungvári Állami Egyetem 1963-ban megnyílt magyar szakának levelező tagozatára, ahol 1992-ben diplomázott. Ezt követően

egy tanéven keresztül nappali tagozatos aspiráns Ungváron, majd doktorandusz hallgató a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. 1994 szeptemberétől öt tanéven keresztül az Ungvári Egyetem Magyar Tanszékének oktatója, ahol reformkori magyar irodalomtörténetet, magyar művelődéstörténetet, gyermekirodalmat és az irodalomtanítás módszertanát adja elő.

Egyetemi oktatói állásától 1999 szeptemberében vált meg, mivel tanszéke nem támogatta az általa elvárt mértékben kutatási ambícióit. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai ösztöndíjasa.

Az *Officina Hungarica* sorozatban megjelent írása kandidátusi értekezésének kötetbe szerkesztett változata. Az értekezést, amely a Kossuth Lajos Tudományegyetemen töltött egy évet és néhány rövidebb itteni tartózkodást követően Kárpátalján készült el, 1996-ban Magyarországon védte meg. Erre azért kényszerült, mert a tudományos minősítés ukrainai rendszere nem tette lehetővé számára a kandidátusi fokozat anyanyelven történő megszerzését.

A szerző értekezésében a kárpátaljai magyar közoktatás történetét elemzi az 1938–1991 közötti időszakban, de írása utalásokat tartalmaz a felsőoktatásban történt változásokra vonatkozóan is.

A témaválasztás több okból is fontos. Az áttekintett fél évszázad oktatásügyének története bepillantást enged számunkra azokba a nem mindennapi körülményekbe, amelyek a magyar identitás megőrzése szempontjából semmivel sem helyettesíthető anyanyelvű oktatás helyzetét jellemezték a nagyhatalmak kénye-kedvének kiszolgáltató Kárpátalján. A dolgozat ezzel hiánypótlásra is vállalkozik, mivel mind a hazai, mind a kárpátaljai szakirodalomból hiányoznak a tudományosság követelményeit kielégítő oktatástörténeti feldolgozások (a szerző kivételként a beregszászi gimnázium történetét említi).

Az áttekintett mintegy ötven év három, jól elkülönülő történelmi periódusra bontható. Az 1938–1944 közötti háborús évekre, amikor a kárpátaljai régiót – az első bécsi döntés, illetve a magyar hadsereg Szics gárda elleni fellépése és területfoglalása következtében – visszacsatolják Magyarországhoz; az 1944–1945 közötti átmeneti időszakra, amelyben megkezdődik a szovjet hadsereg felügyelete alá került terület Ukrán SZSZK-ba történő integrálásának előkészítése; és végül – az oktatáspolitikai változások alapján tovább tagolható – 1945 utáni több évtizedes korszakra, amely alatt Kárpátalján is kiépül a szovjet társadalmi berendezkedés, a maga teljességében. 1991 újabb korszakhatárt jelent, az önálló Ukrajna létrejöttét.

A szerző a közoktatás helyzetének bemutatását azzal igyekszik mindhárom időszakban megalapozni, hogy vázlatos áttekintést ad a régiót érintő fontosabb történelmi eseményekről, amelyek Kárpátalja sajátos helyzete miatt valamennyi szomszédos ország történetéhez kapcsolódnak. Ezenkívül ismerteti a régió elnevezésének és határainak változásait a különböző államalakulatokban, valamint részletesen foglalkozik a vizsgált időszakban bekövetkezett nagyszámú közigazgatási átszervezéssel. Utóbbiak különösen a visszacsatolást követően nehezen áttekinthetők, amikor is a magyarlakta területeket magukba foglaló Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék egyes városai (Ungvár, Munkács) egyidejűleg a ruszinok lakta, elkülönülő közigazgatási egységet képező Kárpátaljai Kormányzóságnak is részét képezték, vagyis ezeken a területeken kettős igazgatás valósult meg. Ugyanakkor a közigazgatási viszonyok megértésétől nem lehet eltekinteni, mert az oktatásirányítás a közigazgatási rendszerhez igazodott.

A vizsgált időszak oktatásügyének bemutatását a szerző a tanügyigazgatás, az iskolahálózat, a pedagógus-ellátottság, a pedagógusokkal szembeni követelmények, a tantervek, a tankönyvek és nem utolsósorban az oktatás nyelvében bekövetkezett változások igen részletes, statisztikai adatokkal, szakirodalmi és levéltári hivatkozásokkal bőségesen dokumentált leírásával végzi el. Ez korántsem volt könnyű feladat, ha figyelembe vesszük Kárpátalja hovatartozásának, közigazgatási beosztásának, hivatalos nyelvének változásait, a történelmi és neveléstörténeti monográfiák hiányát, valamint a levéltári anyagok szovjet időszakban bekövetkezett többszöri revízióját.

Bár a feldolgozott fél évszázad jellegében, politikai berendezkedésében, stb. egymástól alapvetően eltérő történelmi periódusokat foglal magába, mégis vannak az oktatásügy történetének általánosítható, a korszak egészére jellemző vonásai. Ezek kimondatlanul is jelzik: az iskolahálózat csak nagy nehézségek árán, és alacsony hatékonysággal tudta ellátni feladatát a nemzeti identitás megőrzésében. Az általánosítható jellemzőkből kiemelést érdemelnek a következők:

Elsőként a kontinuitás hiányáról kell említést tennünk, amely a korszak egyik legszembevetőbb sajátossága. Az oktatásban a társadalmi élet más területeinél is nagyobb jelentősége van a tradíciók, a felhalmozott értékek megőrzésének. Csak ezeken alapuló tudatos építkezéssel lehet elérni, hogy a fiatalok biztos tudáshoz jussanak, és kialakuljon nemzeti önazonosságuk. A kárpátaljai régióban erről a kontinuitásról az elmúlt ötven évben szó sem lehetett. Az egymást követő államalakulatok tudato-

san szakítottak a korábbi hagyományokkal, és igyekeztek az oktatást saját képükre formálni.

Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött szerződés alapján a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került régióban megkezdődött az iskolahálózat hozzáigazítása a cseh rendszerhez. Ezzel kapcsolatban a szerző vázlatosan olyan jelenségekre utal, mint a tanügyigazgatás átszervezése, az iskolák tannyelvének megváltoztatása, a polgári iskolák képzési idejének módosítása vagy a koedukáció elterjedése stb.

A terület Magyarországhoz csatolását követően áttérnek a magyar tantervek kizárólagos használatára, tervbe veszik a tankönyvek cseréjét mind a magyar mind a szlovák, ruszin vagy német tanítási nyelvű iskolákban. Utóbbiakban kötelezővé teszik a magyar államnyelv oktatásának azonnali megkezdését. Elrendelik továbbá, hogy olyan tárgyak oktatásában mint a történelem, irodalom, alkotmánytan stb. gondoskodni kell a hazafias magyar szellem, és a magyar történelmi igazság érvényesüléséről. Megszüntetik a koedukációt a nemek és a tanítás nyelve szempontjából is. A tankötelezettség teljesítését a népiskola nyolc osztályának vagy a polgári iskola négy osztályának, illetve a gimnázium alsó négy osztályának elvégzéséhez kötik.

A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság között 1945. június 29-én Moszkvában megkötött szerződés értelmében Kárpátalja integrálódik a Szovjetunióba. A közoktatás átalakítását már 1944 végén megkezdik: kimondják, hogy „a tanulókat a szovjet haza iránti szeretetre kell nevelni”; betiltják a korábbi tankönyvek használatát, és a szovjet hadsereg 90 ezer szovjet és 378 ezer ukrán tankönyvet ad át a közoktatási megbízotti hivatalnak; a könyvtárak számára Moszkvából, Kijevből és Leningrádból érkeznek orosz és ukrán nyelvű könyvek. 1945-ben megtörténik az iskolák államosítása, majd júliusban átszervezik a közoktatás rendszerét: megszüntetik a korábbi iskolatípusokat (népiskola, polgári iskola, gimnázium), és bevezetik helyettük a négyosztályos elemi, a hétsz osztályos (két fokozatú: 4 + 3) nem teljes középiskolát és a tízosztályos (három fokozatú: 4 + 3 + 3) középiskolát. A tankötelezettség teljesítését a hétsz osztályos iskola elvégzéséhez kötik. Visszaállítják a koedukációt. Az átszervezési folyamat a tantervek cseréje és az új tankönyvek bevezetése területén éveken át tart, és meglehetősen anarchikus körülmények között zajlik. Különösen nagy bizonytalanság jellemzi az orosz nyelv- és irodalom, az ukrán nyelv- és irodalom, valamint a magyar nyelv- és irodalom oktatását.

Az iskolarendszer az önálló Ukrajna 1991-ben történt létrehozásáig lényegében változatlan marad, csak egyes elemeinek korrekciójára kerül sor, így például a tankötelezettség módosítására, a vegyes tannyelvű is-

kolák megszervezésére, a tanterv tartalmának és belső arányainak átalakítására vagy a magyar tannyelvű középiskolák létrehozására stb.

A korszak egészére jellemző vonás az is, hogy a kárpátjai nemzeti-ségek valamelyikét mindig hátrányosan érintették azok az átszervezések, amelyeket az oktatásban az egymást váltó államalakulatok végrehajtottak.

A régió nemzetiségi viszonyai nagyon sokszínűek, ugyanis a szóban forgó területen 70 nemzetiség él egymás mellett. (Az 1941-es népszámlálás adatai szerint megoszlásuk a következő volt: 502 329 ruszin, 245 285 magyar, 78 272 zsidó, 15 587 román, 13 244 német, 6838 cseh és szlovák, összesen 852 546, mely megoszlás a második világháborút követően jelentősen módosult.) E bonyolult nemzetiségi viszonyokhoz való alkalmazkodásra csak demokratikusan működő, rugalmas iskolarendszer lett volna képes. Ám az előzőekben ismertetett államalakulatok merev állam-nemzet felfogása, illetve diktatórikus berendezkedése miatt ilyen oktatási rendszer kialakítása szóba sem jöhetett. Az említett hátrányos helyzetet jól mutatja az értekezésből kiemelt alábbi néhány jellemző statisztikai adat.

Kárpátalja területén 1939-ben, a 20 éves cseh időszak lezárulásakor, 524 népiskola működött, amelyből 444 ruszin, 18 magyar (!), 45 szlovák, 12 német, 4 román és 1 héber tannyelvű volt.

1943/44-re, tehát a magyar periódus végére a ruszin elemi iskolák száma 305-re mérséklődött, a magyar tannyelvűeké pedig 215-re emelkedett. Ezzel egyidejűleg csökkent a ruszin tannyelvű polgári iskolák és gimnáziumok száma is. A félmillió ruszin népesség mindössze három ruszin tannyelvű középiskolával rendelkezett (Ungvár, Munkács, Huszt).

Az 1947/48-as tanév újabb megdőbbentő változásokat mutat: 520 ukrán, 9 orosz, 77 magyar (!), és 12 román tannyelvű négyosztályos elemi iskola létesült. A hétosztályos iskolák megoszlása a következő volt: 159 ukrán, 2 orosz, 25 magyar, 1 román. A magyar kisebbség az 1953/54-es tanévig nem rendelkezett középiskolával, amely drasztikusan csökkentette továbbtanulási esélyeit, a nemzeti értelmiség újjászerveződésének lehetőségét, illetve arra sarkallta a szülőket, hogy gyermekeiket orosz vagy ukrán iskolába írassák. A felsőoktatásba bekerült magyar nemzetiségű hallgatók nagyságrendjét jól mutatja, hogy az 1957/58-as tanévben mindössze 23 magyar hallgató nyert felvételt a régió egyetlen egyetemére, az 1945-ben létrejött Ungvári Állami Egyetemre.

Az iskolahálózat anomáliái mellett a hátrányos kisebbségi helyzetre utal a magyar nyelv és irodalom tantárgy tanterven belüli pozíciója is. A szerző több olyan óratervet mutat be, amelyben a magyar nyelv és irodalom tantárgy órakerete alig nagyobb az orosz nyelv és irodaloménál, jól-lehet magyar tannyelvű iskolákról van szó

A vizsgált időszak további általános jellemzőjeként említhetjük a pedagógusokkal szemben – ideológiai alapon alkalmazott – durva állami fellépést, és az ezzel együtt járó kontraszelekciót. A szerző idézi Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszter 1939. november 22-én elhangzott parlamenti beszédét, amelyben a felvidéki iskolák magyar tanrendszerre való áttérésével kapcsolatban egyik fő feladatként említi a meglévő tanító személyzet megtisztítását a kétes és oda nem való elemektől, a nemzeti szempontból megbízhatatlanoktól. Az állásukban megtartott pedagógusok esetében pedig kilátásba helyezi az átképzés és továbbképzés mielőbbi megkezdését.

A mindennapi gyakorlat a miniszter beszédének megfelelően alakult: az elbocsátott, internált, rendőri felügyelet alá került pedagógusokat a cseh időszakban állásuktól megfosztott személyekkel, illetve az ország belsejéből átirányított szakemberekkel pótolták. Így kerültek például Kecskemétről és Nádudvarról származó, nyelvtudással nem rendelkező pedagógusok Kárpátalja ruszin iskoláiba. Már 1939-től megkezdődtek az át- és továbbképzések is: kárpátaljai és magyarországi nagyobb településeken került sor rájuk, és kivétel nélkül kétnyelvűek voltak. A hungarológiai vonatkozások miatt említjük, hogy a továbbképzésekbe a nagy múltú Debreceni Nyári Egyetem is bekapcsolódott.

A szovjet időszakban – az ismert okok miatt – fokozódott a pedagógusokkal szembeni durva állami fellépés. A szerző idézi a területi közoktatási osztály vezetőjének kijelentését, mely szerint az 1945/46-os első szovjet tanév legnagyobb eredményének azt lehet tekinteni, hogy sikerült megszabadulni azoktól a pedagógusoktól, akik alkalmatlanok az ifjúság szovjet szellemű nevelésére. (Ezek közé tartoztak például az egyházi személyek.)

Az elbocsátások, internálások, emigrálások, pályaelhagyások következtében keletkezett pedagógushiányt gyors átképzésekkel és a Szovjetunió különböző területeiről történő átirányítással igyekeztek pótolni. Ezek az intézkedések – többek között – azzal a következménnyel jártak, hogy az iskolák tanítási nyelve és az ott tanító pedagógusok nemzetisége nem fedte egymást, illetve megnövekedett azoknak a száma, akik nem rendelkeztek felsőfokú pedagógus képesítéssel. A szerző hivatkozik arra a megdöbbentő adatra, hogy a magyar tannyelvű iskolákban az 1957/58-as tanévben mintegy 1100 pedagógus dolgozott és ebből csak 655 volt a magyar nemzetiségű, vagyis a magyarok aránya 60% körül mozgott. De megdöbbentőek a képesítési viszonyokra vonatkozó adatok is. Az 1956/57-es tanévben a magyar tannyelvű iskolák 1060 pedagógusa közül

115-nek volt felsőfokú végzettsége, 219-en tanultak levelező tagozaton, és 721 rendelkezett középfokú végzettséggel. A magyar iskolákban folyó oktatás színvonalát és hatékonyságát a magyar identitás kialakítása szempontjából nyilvánvalóan csak ezeknek a ténynek az összefüggésében lehet értékelni.

A fent bemutatott elfogadhatatlan nemzetiségi és képesítési viszonyok ellenére az Ungváron, Munkácson és Huszton működő tanítóképzőket, amelyekben korábban magyar tannyelvű képzés is folyt, többször átszervezték, majd kettőt közülük megszüntettek, amely igen lecsökkentette a képesítés anyanyelven történő megszerzésének lehetőségét. Az Ungvári Állami Egyetemen pedig csak 1963-ban indult meg a magyar szakos képzés, és két évvel később alakult meg az önálló magyar tanszék.

A kárpátaljai közoktatás általános jellemzői közül nem maradhat ki az iskolák szellemiségének és az oktattott tananyag tartalmának rövid jellemzése sem, amelyekre vonatkozóan sok-sok konkrétumot közöl a szerző. Ezek közül talán a magyar irodalom oktatásának 50-es évekbeli helyzete a legjellemzőbb. A hétosztályos iskolák 5. osztálya számára 1950-ben kiadott irodalmi olvasókönyvet a Moszkvában élő Hidas Antal állította össze. Szerkesztője Krásznová Anna, Hidas Antal felesége, Kun Béla leánya volt. A kötet Petőfi Sándortól, Illyés Gyulától, Arany Jánostól, Ady Endrétől, József Attilától, Illés Bélától, Zalka Mátétól, Balázs Bélától, Várnai Zsenitől, Fodor Józseftől, Móricz Zsigmondtól és Darvas Józseftől közölt meglehetősen tendenciózusan válogatott szemelvényeket. A könyvben csupán Petőfi esetében szerepeltek életrajzi adatok.

A szovjet politika magyar irodalommal kapcsolatos felfogását jól jellemzi az is, hogy az iskolai és közkönyvtárak 1948-ban bekövetkezett revíziója során, csak Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Jósika Miklós, Jókai Mór, Madách Imre, Eötvös József, Arany János, Mikszáth Kálmán és Ady Endre művei maradhattak meg a könyvtárakban. Ebben az irodalmi tematikában a 60-as évek elején, az első középiskolás irodalmi tankönyvek megjelenésekor következett be részleges változás.

Az irodalmi tematikán túl gondolkodásra ösztönzik a könyvben ismertetett tantervek az olvasót olyan szempontból is, hogy vajon mi lehetett az oka a különböző tantárgyak állandó cseréjének, illetve arányváltásainak a magyar iskolák tanterveiben, és ezek a jelenségek hogyan befolyásolták a kárpátaljai fiatalok továbbtanulási esélyeit az ukrán felsőoktatási intézményekben és a magyarországi ösztöndíjas graduális képzések során.

Hogy milyen változásokat hozott az önálló Ukrajna 1991-es megalakulása a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás helyzetében, az már egy másik dolgozat témája lehetne.

Fedinec Csilla munkája olvasásra ajánlható mindazoknak, akik a kárpátaljai oktatás irányításában dolgoznak, a régió történetével foglalkoznak vagy egyszerűen érdeklődnek Kárpátalja iránt. Különösen az oktatás helyzetére befolyással bíró személyek számára megszívlelendő az áttekinthető ötven év tanúsága, amelyből az következik, hogy szívósan és következetesen fel kell lépni a magyar iskolák érdekeinek védelmében, de ez csak nemzetiségi elfogultságoktól mentesen történhet.

A kötet értékeit összegezve ki kell emelni a szerző tudományos igényességét, amellyel arra törekedett, hogy minden állítását szakirodalmi vagy levéltári hivatkozásokkal támassza alá. A kárpátaljai körülmények ismeretében tudjuk, milyen nehézségekbe ütközhetett a hatalmas mennyiségű szakirodalomhoz hozzájutni.

Az olvasónak a könyvvel kapcsolatban két szempontból keletkezik hiányérzete: egyfelől a szerkesztés töredezettsége miatt, amely megnehezíti a táblázatok és szöveges magyarázatuk követhetőségét. Másfelől azért, mert szívesen megismerné mind a cseh időszakbeli, mind az 1991 utáni helyzetet, amelyek eseménytörténete szervesen kapcsolódik a vizsgált 50 évhez. A szerzőnek ajánlható, hogy dolgozatát egészítse ki az említett két időszak oktatástörténetével, s ezáltal egységében válik áttekinthetővé annak a 80 évnek az oktatástörténete, amely Kárpátalja Magyarországtól való elszakadása óta eltelt.

KISSNÉ PAP MARGIT

Az Encyclopaedia Humana Hungarica köteteiről

A magyar történelem egyes korszakaival és a határterületekkel foglalkozó forráskiadásokban és feldolgozásokban nincs hiány. Még ebben a bőségben is figyelemfelkeltő vállalkozás azonban az Enciklopédia Humana Egyesületé, amely nem más, mint egy újabb tankönyvsorozat a magyar történelem tanulmányozásához, és amelyiknek – időrendben – már a hatodik darabját is kézbe vehette az olvasó. Helyesebb persze, ha „tankönyv” helyett a kevésbé jól sikerült, ám a lényegét kifejező „taneszköz” kifejezést használjuk, hiszen a mű CD-ROM formában jelent, illetve jelenik meg. Ha pontosabban szeretnénk fogalmazni, a „magyar történe-